

Yayın Tanıtım/*Book Review*

Yrd. Doç. Dr. Dilek ERENOĞLU*

Merdani Rahimi'nin Kaşkay Türkçesi Sözlükleri

Kaškayı Sözlüğü (Ensari Yayınevi, Kum, 1384/2007)

Atalar Sözü (Kiyan Neşr-i Şiraz, Şiraz, 1378/1999)

Ferheng-i Namhay-ı Asil-i İrani (Şahe-i Türki-i Kaşkayı) “İran Asil İsimler Sözlüğü (Kaşkay Kolu)” (Kaşkay Yayınevi, Şiraz, 1389/2010)

Sözlükler, yazıldığı dilin kültürünü yansıtan geleceğe bırakılmış hazinelerdir. Ulusların yarattığı, coğrafyaların şekillendirdiği ve nesillerin biriktirdiği bir genetik hafızadır. Söz varlığının yazılı kodları olan bu anlam listeleri aslında bir söz kullanım kılavuzudur.

Dil sözlü kullanımda, grafik halindeki daha hızlı şekil değiştirir. Bu yüzden dilin tespiti süreklilik ister. Böyle bir tespit, yazı dilinin her dönemde yakalayamadığı değişimlerin görüntüsünü geleceğe iletir.

Köklü bir dilin kendine ait yazı dilinin bulunmaması, o dilin başka bir politik değer altında bulunduğunu belirtir. Böylece bir ana dilin lehçesi olan dil üzerinde yapılan çalışmalar lehçebilim çalışmaları temeline dayanır.

Birkaç asırdır daha çok önem kazanan lehçebilim çalışmaları, toplanan derleme verilerini dil haritaları, dil atlasları ve söz varlığını tespit eden sözlükler şeklinde değerlendirmeye yönelmiştir.

Başka bir dil içinde yaşayan bir dilin ya da lehçenin sözlükleri genellikle iki dilli olarak düzenlenegelmiştir. Bunun ilk sebebi, içinde sonradan bulunulan yabancı dili öğrenmek/öğretmek ya da dili koruma altına almak olsa da ikinci sebebi bu durumun alışkanlığa dönüşmesidir. Bu tür sözlüklerde sözlük ana maddesi, konuşma dilinden alınmış, sözcüğün

* Osmangazi Üni. Fen Ed. Fak. TDE Böl. dileke@ogu.edu.tr

karşılığı resmi dil ile verilmiştir. Böylece kendi alfabesi olmadığından sözlükteki Türkçe sözcüklerin Türkçe sesletime özgü yazım şekline ulaşması sorunu ortaya çıkmıştır.

Kendisine yabancı bir alfabe ile yazılan Kaşkay Türkçesi sözlükleri de aynı sorunları içermektedir. Sesletim özelliği bakımından yerel ya da uluslararası sesçil yazım sistemine göre değil de Farsça alfabeyle yazılması sözlük düzenlemesinde büyük sıkıntılar yaratmıştır.

Kökü çok eskilere dayanan bir sözlükçülük geleneğine sahip Türkçe üzerinde çeşitli coğrafyalarda uygulanan dil politikaları yüzünden kendi alfabesi ile sözlük düzenleme konusunda iki dilli ve resmi dile ait alfabe kullanımı ile ilgili sıkıntı güncelliğini korumaktadır.

İki dilli Türkçe sözlüklerin kaleme alındığı ülkelerden biri de İran'dır.

Türkiye'nin sınır komşusu olan İran oldukça yoğun bir Türk nüfusuna sahiptir. İran'daki Türklerin, Oğuz dil grubu içinde bulunan Azeri Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Halaç Türkçesi, Sungur Türkçesi ve Kaşkay Türkçesi konuşma dilleridir.

Kendi dillerine özgü bir yazı dili olamayan, Farsça alfabeyle yazılan bu Oğuz ağızları Farsçanın yoğun etkisi altında morfolojik ve sentaktik Farsça kopyalanmalara maruz kalmışlardır.

İran'ın kapalı ve aşılabilir bir siyasî nitelik sergilemesine rağmen Farslarla kesinlikle evlilik yapmayarak gelenek ve göreneklerini sürdürmeye çalışan bu ağızın konuşurları, belki de dillerini bu yolla koruma altına almışlardır.

Bir şekilde eski yazılı verimlerinin ortadan kaybolduğunu ifade eden Kaşkay Türkleri, yakın zamana kadar sözlü edebiyat geleneğini sürdürmüşler, artık şarkı, türkü, mani, masal, şiir ve hikâyelerini Fars alfabesi ile kaleme almaya başlamışlardır.

Yazılı edebiyat verileri bakımından yeni sayılabilecek kıpırdanmalara sahip bu diyalektin yazı dili Göktürk dönemine dayanmaktadır. Bugün Kaşkay Türkçesi konuşulan topraklarda pek çok eski mezar taşında Göktürk alfabesine dayalı aile damgalarının bulunması bu bilgiyi güçlendirmektedir.

Böylesine köklü geçmişe sahip Kaşkay Türkçesi sözlüklerinin yazarı Esedullah Merdani Rahimi bir Kaşkay Türküdür.

1952 yılında Şiraz'da Fars eyaletinin Kaşkay aşiretlerine bağlı Rahimi elinin Çadurnişin obasında doğmuştur. İran'ın güneyinde Kaşkay köylerinde öğretmenlik yapan Rahimi, Matematik ve Fars Dili ve Edebi-

yatı bölümlerini de tamamlamıştır. 30 yıl öğretmenlik hayatından sonra 2000 yılında emekli olmuştur¹.

Merdani Rahimi, *Kaşkayi Sözlüğü* (Ensari Yayınevi, Kum, 1384/2007)

Merdani Rahimi, Kaşkay Sözlüğü'nün girişinde, Kaşkay dili, tarihi, coğrafyasıyla ilgili genel bilgi ile sözlüğün kullanışı ve kısaltma bilgilerini sunmaktadır.

Fars alfabe düzenine göre hazırlanan sözlükte 253 madde başı olmak üzere 5000 sözcük mevcuttur. Aynı kökten gelen kelimelerin, atasözleri ve deyimlerle örneklendirilmek suretiyle, nüansları belirtilmektedir. Sözlük Farsça açıklamalıdır.

Merdani Rahimi, *Atalar Sözü* (Kıyan Neşr-i Şiraz, Şiraz, 1378/1999)

Kitap, Türklerde atasözünün önemi ile tarihi devirlerden bugüne kadar atasözlerinin varlığından bahseden bir önsözle başlamaktadır. Rahimi, bu bilgilerden hareketle Kutadgu Bilig ve Divanü Lügati't-Türk'e değinerek sözü İran'ın merkezinde ve güneyinde bulunan Kaşkay Türklerine getirir.

Rahimi, atasözlerini klasik dönem ve günümüz atasözleri olarak iki bölümde toplamıştır. Yazar, Kaşkayların çeşitli tire ve tayfalarından yaptığı derlemeler sonucu 5000'e yakın atasözü ve deyimini bir araya getirmiş karşılıklarını Farsça yazmıştır.

Eser atasözleri ve deyimler sözlüğünden öte karşılaştırmalı bir sözlük vasfı da taşımaktadır. Sözlükte yer yer manzum atasözlerine rastlanması bir zenginlik olup, bazı atasözlerinin açıklamasında ünlü şairlerin dörtlüklerine yer verilmesi, şairlerin isimlerinin ebedileşmesi bakımından önemlidir. Ancak her şeye rağmen bazı şairlerin adı belirtilmemiştir.

Merdani Rahimi, *Ferheng-i Namhay-ı Asil-i İrani (Şahe-i Türki-i Kaşkayi)*

"*İran Asil İsimler Sözlüğü (Kaşkay Kolu)*" (Kaşkay Yayınevi, Şiraz, 1389/2010)

¹ Berdan Rahimi hakkında bilgi için bk. Ali Temizel, "Esadullah Merdani Rahimi, Kaşkay Sözlüğü: Kaşkay Türkçesi-Farsça Sözlük", Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Güz, 2008, Sayı 24, s. 474.

Yazar sözlüğün girişinde İran kelimesinin anlamı üzerinde durarak bu adın bir ırka ait olmadığını vurgulamıştır. Daha sonra Türklerde bebeğe isim verme gelenekleri ile ilgili bilgiler verir.

Özellikle isimlerin Fars imlasına göre yazıldığını ve bunun etimolojik hatalara yol açtığını belirtmektedir. Kitapta özellikle Arapça ve Farsça isimlerden kaçındığını ifade eden yazar, kitabın yazılmasındaki amacın “*Bir asır boyunca yasaklanan ve hatalı olarak tekrar bize dönen Türkçe isimleri doğru olarak sizlere sunmak ve Türkçe isimleri tekrar canlandırmak.*” olduğunu özellikle vurgulamıştır.

İran coğrafyası içinde göçebe olarak yaşamlarını sürdüren Kaşkay Türkleri yakın zamana kadar sözlü birikimlerini canlı tutmaya çalışmışlardır. Ancak her sosyal yapıda olduğu gibi onlarda da yeni neslin dil ve kültürü canlı tutamamasından duyulan kaygı ile dilin canlanmasını dolayısıyla kültürün korunmasını sağlamak üzere bir hareketlilik başlamıştır. Şiir, hikâye kitapları kaleme almak bu hareketin bir ayağı ise bir ayağı da kendi dillerinin gramer kitaplarını ve sözlüklerini yazmaktır. Kaşkay Türkleri bugün bu bilinçle takdire değer bir gayret içindedirler.